

נאמנות עד אחד להתיר - פתיחה

א. עד אחד נאמן להתיר¹ בשני מצבים. הראשון, כאשר 'לא איתחזק איסורא', כאשר זהותו של הדבר שמעיד עליו אינה ברורה, וכגון חתיכת בשר שאיננו יודעים אם היא חלב האסור באכילה או שומן המותר. במצב שכזה העד נאמן להעיד ולברר שהיא שומן ולא חלב. המצב השני הוא כאשר 'איתחזק איסורא ובידו', כשהיה ידוע לנו שהדבר אסור והוא מעיד שהפך למותר. למשל, עדות שהופרשו תרומות ומעשרות. במצב שכזה העד נאמן רק כשהדבר 'בידו', שביכולתו לעשותו. המקור המרכזי לחלוקה הזו הוא בסוגיה הדנה במקור לנאמנות עד אחד 'בעדות אשה', עדות שהבעל מת. הגמ' מנסה ללמוד זאת מנאמנות עד להתיר ספק איסור (יבמות פח):

אלא סברא היא, מידי דהוה אחתיכה ספק של חלב ספק של שומן, ואתא עד אחד ואמר ברי לי דשומן הוא, דמהימן. מי דמי? התם לא איתחזק איסורא (החתיכה לא הייתה בחזקת איסור, לא ידענו מה דינה), הכא איתחזק איסורא דאשת איש, ואין דבר שבערוה פחות משנים!

הראשונים הסבירו שכוננת הגמ' לשתי קושיות שונות (רמב"ן שם):

פ' חדא ועוד קאמר הכא אתחזק איסורא וכיון דאיתחזק איסורא לא מהימן, ועוד דהוי דבר שבערוה ואין דבר שבערוה פחות משנים בין הוחזק איסורא בין שלא הוחזק.

בהמשך מנסה הגמ' ללמוד את 'עדות אשה' ממצב נוסף שבו עד נאמן להתיר (שם):

מידי דהוה אטבל (אדם נאמן לומר שהופרשו תרומות ומעשרות מתבואתו, למרות שאיתחזק איסורא)... האי טבל היכי דמי? אי דידיה - משום דבידו לתקנו (ולכן הוא נאמן, ואין ללמוד מכאן לעדות אשה), אלא דאחר (כשמעיד על תבואה השייכת לאחר), מאי קטברי? אי קא סבר: תורם משלו על של חברו - אינו צריך דעת בעלים (אם אדם יכול לתרום משלו על של חברו בלא רשותו), משום דבידו לתקנו, ואי קטברי: צריך דעת בעלים (ואדם אינו יכול לתרום משלו על של חברו בלא רשותו), ואמר אנא ידענא ביה דמתקן (ומעיד שראה שחברו הפריש), היא גופה מנלן (מנין שנאמן גם אז, כאשר איתחזק איסורא ולא בידו, ובאמת לא נאמן אז)?

עולה אפוא מדברי הגמ' שאם איתחזק איסורא נאמן רק כשהדבר בידו, ואם לא איתחזק איסורא נאמן תמיד. ננסה להתבונן בשתי שאלות:

ראשית, מה המקור לנאמנות אלו? האם הן נלמדו מהתורה או מסברה פשוטה?
שנית, מהו טיב הקשר בין שתי הנאמנויות? האם מדובר בשני דינים נפרדים או שמא בבסיסן הן דין אחד?

1. לפי רוב הראשונים.

ב. נפתח בדברי רש"י. בסוגיה בגיטין כותב רש"י (ב):

ומשני עד אחד נאמן באיסורין - שהרי האמינה תורה כל אחד ואחד מישראל על הפרשת תרומה ועל השחיטה ועל ניקור הגיד והחלב.

וביבמות (פח):

ואמר ברי לי דשומן הוא דמהימן - והא ודאי פשיטא לן דסמכי עליה כל זמן שלא נחשד דאי לאו הכי אין לך אדם אוכל משל חברו ואין לך אדם סומך על בני ביתו.

ובחולין (י):

עד אחד נאמן באיסורין - דכל יחיד ויחיד האמינתו תורה וזבחת מבקר ומצאנך [דברים י"ב] ושחט את בן הבקר (ויקרא א) ואכלי כהנים על ידו ולא הזקיקו להעמיד עדים בדבר ולא הצריכה תורה עדים אלא לעונש ממון או מיתת בית דין ולעריות דגמרינן (גיטין צ) דבר דבר מממון.

מהו המקור לנאמנות העד לפי רש"י? היא נלמדת מפסוק ודרשה או שהיא מבוססת על סברה פשוטה?

זוהי סברה פשוטה. לא יתכן שהתורה תדרוש מאדם הבא להתארח אצל חברו לשמוע עדות לפני כן, לא יתכן שהיא תדרוש זאת מאדם שאוכל בביתו. ודאי אפוא שהתורה מאפשרת לאדם לסמוך על אדם אחר שאומר לו שהאוכל כשר ולהניח בפשטות שהוא דובר אמת. זוהי לא עדות רגילה - אין צורך בעדות על כל דיניה ובראשם הצורך בשני עדים: אינך צריך לחשוש לך שהאדם משקר, אתה יכול לסמוך עליו וממילא אין כלל ספק.

ג. התוספות הולכים בדרך שונה (גיטין ב):

וא"ת ומנא לן דעד אחד נאמן באיסורין וי"ל דילפינן מנדה דדרשינן בפרק המדיר (כתובות דף עב.) וספרה לה לעצמה² (ובעלה יכול לסמוך עליה, ומכאן שעד אחד נאמן באיסורים) וא"ת אם כן אפילו איתחזק איסורא (שהרי נידה נאמנת למרות שאיתחזק איסורא ומדוע אפוא נאמן באתחזק איסורא רק בדברים שבידו?) וי"ל דאינה בחזקת שתהא רואה כל שעה (וממילא עדותה

2. מדאורייתא נידה צריכה לבדוק שלא ראתה דם סמוך לבין השמשות של היום השביעי מוסתה, ואח"כ בלילה יכולה לטבול. זבה גדולה, אישה שרואה דם מהיום השמיני שלאחר הוסת שלושה ימים רצוף, צריכה לספור שבעה נקיים, שבעה ימים בהם לא רואה דם, ואח"כ יכולה לטבול. בשני המקרים הבעל מאמין לאישה - בנידה, שלא ראתה דם גם סמוך לבין השמשות של היום השביעי; בזבה, שלא ראתה דם במשך שבעת ימי הנקיים.

שלא ראתה דם אינה עדות נגד חזקה) **וכשעברו שבעה טהורה ממילא ולא איתחזק איסורא וגם בידה לטבול.**

מהו המקור לנאמנות ע"א לפי דברי התוספות? מהי קושייתם? מה תשובתם?

תשובת התוספות אינה ברורה כ"כ בקריאה ראשונה: הם כותבים שני הסברים לכך שהעדות אינה מוגדרת כעדות נגד איתחזק איסורא. האחד, 'אינה בחזקת שתהא רואה כל שבעה'; השני, 'וגם בידה לטבול'. מהו היחס בין ההסברים? נלמד את הסברו של **המהרש"א** (שם):

וכשעברו שבעה טהורה ממילא ולא איתחזק איסורא וגם בידה לטבול עכ"ל לכאורה קשה כיון דבנדה איכא תרתי דלא איתחזק איסורא וגם בידה הוא הדרן קושייתם לדוכתיה מנלן דע"א נאמן באיסורין אפ"ל בלא איתחזק איסורא ואין בידו כגון ספק של חלב או שומן דאמרינן בשמעתין דנאמן. ויש לפרש דבריהם משום דבנדה איכא תרתי דהיא טמאה כל זמן שרואה ואין בידה לפסוק דמה, וגם אח"כ היא טמאה עד שתטבול, ואהא קאמרי' דמשום שהיא רואה לא מקרי איתחזק איסורא כיון דאינה בחזקת שהיא רואה כל שעה ומחמת ראייתה היא טהורה ממילא אחר ז', ואי משום דעדיין אף אחר שאינה רואה איתחזק איסורא וטמאה משום דלא טבלה הרי יש בידה לטבול. והשתא ניחא דבין לאו בידו ולא איתחזק איסורא ובין איתחזק איסורא והוא בידו איכא למילף שפיר מנדה.

הסבר את דברי המהרש"א.

הנידה מעידה שני דברים: שלא ראתה דם וטבלה. אין בידה אמנם להפסיק לראות דם, זה לא תלוי בה, כך שעדותה שלא ראתה דם אינה מוגדרת עדות שבידה. היא בכל זאת נאמנת על כך משום שעדות זו אינה נגד איתחזק, שהרי 'אינה בחזקת שתהא רואה כל שעה', אין חזקה שהאישה תמשיך לראות דם. לכן היא נאמנת למרות שהדבר לא בידה. העדות על הטבילה, לעומת זאת, היא כן עדות נגד איתחזק, שהרי האישה בחזקת טמאה עד שתטבול. אולם, בידה לטבול. מנאמנות הנידה אפשר ללמוד אפוא את שני סוגי הנאמנויות: מנאמנותה לומר שלא ראתה לומדים את הנאמנות של לא איתחזק; ומנאמנותה לומר שטבלה לומדים את הנאמנות של בידו ואיתחזק.

ד. התוספות סבורים אפוא שלומדים מנידה את שני סוגי הנאמנויות. המהרי"ק התקשה בכך (שו"ת מהרי"ק עב):

היכי ילפינן מיניה דעד אחד נאמן היכא דלא איתחזק איסורא כגון חתיכה ספק של חלב ספק של שומן ואפילו אין בידו דהא אין בידו לעשותה שומן. שהרי פרק האשה רבה (דף פ"ח) מוכיח מתוך התוספות דילפינן מינה חתיכה ספק של חלב ספק של שומן דמהימן נימא דלא מהימן אלא היכא דהוה בידו כיון דמנדה הוא דילפינן דעד אחד נאמן ואלו בידו אמרינן לעיל דהוה בידו לטבול.

מהי קושייתו של המהרי"ק? חשוב: מה יענה עליה המהרש"א?

להבנתו, כיון שבידה של הנידה בסופו של דבר לטבול ולהיטהר³ עדותה תמיד נחשבת כעדות שבידו. איך אפשר אפוא ללמוד מנאמנותה את הנאמנות של לא איתחזק איסורא ולא בידו? לא נאריך להתבונן בשלב זה בקושייתו, אלא נתמקד בעיקר בתשובתו (שם): דודאי כל שכן הוא דכיון דשמעינן מנדה דאפילו איתחזק איסורא כדפירש לעיל דמהימנא כיון שבידה לטבול כל שכן היכא דלא איתחזק איסורא אפילו אין בידו דהא טעמא דבידה לטבול לא מהני אלא לגרוע חזקת איסור שהיה לה, וכל שכן כשאין חזקת איסור כלל דעד אחד נאמן.

התבונן בתשובת המהרי"ק. כיצד ניתן ללמוד מהנאמנות של איתחזק ובידו את הנאמנות של לא איתחזק ולא בידו? חזור לשאלה השנייה ששאלנו בהתחלה, שאלת הקשר בין שתי הנאמנויות, וחשוב: מה יענה עליה המהרי"ק?

לדעתו, הנאמנות של בידו אינה יסוד נפרד ועצמאי. היא אינה סיבה נפרדת לנאמנות. היא רק מתגברת על המכשול של האיתחזק איסורא. הנאמנות של איתחזק ובידו זהה אפוא בבסיסה לנאמנות של לא איתחזק ולא בידו: היה מכשול של איתחזק איסורא, והנאמנות של בידו גברה עליו. לכן אפשר ללמוד מהנאמנות של איתחזק ובידו את הנאמנות של לא איתחזק ולא בידו.

התבונן היטב בדברי המהרי"ק, וחשוב: כיצד בידו מועיל לגרוע את חזקת האיסור? הדברים מובנים לך?

ה. בעל בית הלוי, ר' יוסף דב סולובייצ'ק, צועד בדרך דומה למהרי"ק בהסבר דברי רש"י. רש"י בפרשו את המילים 'עד אחד נאמן באיסורין' מזכיר מספר דוגמאות, 'שהרי האמינה

3. והרי במציאות הרגילה והנורמלית היא לא אמורה לראות דם לאורך זמן.

תורה כל אחד ואחד מישראל על הפרשת תרומה ועל השחיטה ועל ניקור הגיד והחלב'.
התוספות מקשים על כך (גיטין ב):

עד אחד נאמן באיסורין - פ' הקונטרס שהרי האמינה תורה כל אחד ואחד על
הפרשת תרומה ושחיטה וניקור הגיד וחלב ולא היה לו להזכיר הפרשת תרומה
ושחיטה דבהנהו נאמן אף על גב דאיתחזק איסורא משום דבידו לתקנם.

מהי קושיית התוספות? חשוב על דרך לתרצה לאור יסוד המהרי"ק.

רש"י כורך ביחד מקרים של איתחזק ובידו ומקרים של לא איתחזק ולא בידו. זאת ועוד,
הוא מביא ראייה לנאמנות הכללית של עד אחד באיסורין ממקרים של איתחזק ובידו.
התוספות תמהים על כך. נלמד את תשובתו של **בית הלוי** (חלק ב סימן לז):
גם בדעת רש"י נראה להוכיח כן... וכתב רש"י ע"א נאמן באיסורין שהרי האמינה תורה
לכל אחד על הפרשת תרומה ועל השחיטה וניקור הגיד והחלב ועיי' בחולין (דף יו"ד)
דאמר' ע"א נאמן באיסורין ופרש"י דכל יחיד האמינתו תורה וזבחת ושחט את בן
הבקר ואכלי כהנים על ידו ולא הזקיקו להעמיד עדים על דבר, וכתבו שם התוס' דלא
היה לו לרש"י להביא להוכיח כאן שחיטה דהרי בשחיטה איתחזק איסורא והא דע"א
נאמן בו הוא מטעם אחר משום דבידו לשוחטו... והנראה מוכרח דסבירא ליה לרש"י
דהני שני סברות אחת הם דהא דנאמן היכא דלא איתחזק וגם הא דנאמן היכא דבידו
תלויים זה בזה... וסבירא ליה לרש"י דהטעם בזה הוא משום דכיון דכל שעה
שהבהמה היא בחיים היה בידו לסלק ממנה הך איסורא הרי הוא כמו לא איתחזק
איסורא לענין האי דינא דנאמנות, דלא מקרי איתחזק רק אם בעת האיסור היה
מוכרח להיות אסור אבל דבר דגם בתחילה היה תלוי הכל ברצונו ובידו לסלק
האיסור הרי הוא כמו לא איתחזק לענין זה גופיה שהוא בעצמו נאמן לומר שסילק
האיסור.

מהי ראיית בית הלוי לכך שרש"י הלך בדרכו של המהרי"ק בהבנת היחס בין
שתי הנאמנויות?

1. להבנת המהרי"ק ורש"י שתי הנאמנויות נובעות מאותו יסוד - נאמנות עד אחד
באיסורין. סברת בידו רק גברה על המכשול של איתחזק איסורא ואפשרה ליסוד הכללי
לפעול. ננסה להוסיף להתבונן בדברים. כיצד היא עושה את זה? איך היא מתגברת על
המחסום של איתחזק איסורא?

חזור לחלק השני של דברי בית הלוי. התבונן בו היטב. כיצד הוא מסביר זאת?
דבריו מובנים לך?

נראה מדבריו שיכולתו להסיר את האיסור פוגעת ביציבות החזקה וממילא העדות נחשבת כעדות של לא איתחזק איסורא. רבותינו תמהו על הבנה זו, ונלמד למשל את דברי ר' אשר וייס, בעל המנחת אשר (גיטין סימן ד):

ובביאור דברי המהרי"ק דמה שבידו מגרע את חזקת האיסור צ"ב דבדאי אין כוונתו דבטל כח החזקה משום שביד האדם לבטלו והוי כאילו לא איתחזק איסורא דהלא פשוט בכל מקום דהוי חזקה גמורה אף שבידו לבטלה... ועוד דאם איתרע חזקת האיסור והוי כמי שאינו למה אין כל אדם נאמן כנגדו אלא מי שבידו בלבד!

מה מקשה ר' אשר וייס?

נלמד אפוא את הסברו של ר' שמואל רוזובסקי לשיטת רש"י והמהרי"ק (שיעורי רבי שמואל גיטין אות לא):

אבל המהרי"ק שם כתב שטעם הנאמנות הוא דהבידו מגרע את חזקת איסור ומשום הכי היכא דבידו להתיר את האיסור שפיר נאמן גם נגד איתחזק. ובביאור דבריו נראה, דאין הפשט דלא חשיב חזקה, דא"כ כל אחד יהא נאמן, אלא דעל ידי דהוי בידו הוי בעלים על האי חזקה דאיתחזק אסורא, ולהכי נאמן מדינא דעד אחד נאמן באיסורים נגד איתחזק. והשתא רש"י סבירא ליה כמהרי"ק, ולכך שפיר כתב דילפינן להא דע"א נאמן באיסורים גם מהא דהאמינה תורה לכל אחד על הפרשת תרומה ושחיטה, דאע"ג דהתם איתחזק איסורא מכל מקום כיון דהוי בידו הוי כלא איתחזק ונאמן מדינא דע"א נאמן באיסורים, ושפיר ילפינן מינה בעלמא בלא איתחזק.

התבונן היטב בדברי ר' שמואל. מהי כוונת רש"י ומהרי"ק להבנתו?

הנאמנות תמיד מתחילה ונובעת מהיסוד הכללי של עד אחד נאמן באיסורים. במקרה של לא איתחזק איסורא אין צורך בתמיכה נוספת ודי בו. אולם, במקרה של איתחזק איסורא יש צורך בתמיכה נוספת כדי שנאמין לו, בכך שהדבר יהיה בידו, באחריותו. מאחר שהוא אחראי ומופקד על התרת האיסור, אנו מאמינים לו למרות שאיננו מאמינים לאנשים אחרים. האחריות על התרת

4. וצ"ע שהרי הגמ' אמרה שאם אדם יכול לתרום משלו על של חברו ללא דעתו, הוא נאמן לומר שהופרשו מתבואת חברו תרומה ומעשרות משום שהדבר בידו, והרי שם הוא לא אחראי על תרומת חברו, אלא רק יכול לפעול את הפעולה.

האיסור, בידו, מחזקת את הנאמנות הבסיסית של עד אחד באיסורין ומאפשרת לה להתרחב גם למקום של איתחזק איסורא, עדות על דבר שהיה ידוע לנו שאסור. אך בבסיס מדובר על נאמנות אחת עקרונית.⁵



שאלות לסיכום והתבוננות:

1. מהם שני המצבים הבסיסיים שבהם עד אחד נאמן להתיר?
 - א. כשלא אתחזק איסורא, חתיכת בשר שלא ידוע אם היא חלב או שומן. ב. כשאתחזק איסורא ובידו, כגון שמעיד שהופרשו מתבואתו תרומות ומעשרות.
2. מה מקור הנאמנות?

רש"י – לא יתכן שאדם לא יוכל לסמוך על בני ביתו או חבריו שאומרים לו שהאוכל כשר. הוא יכול לסמוך עליהם והספק לא מתעורר ואין צורך בעדות, 'ולא הזקיקו להעמיד עדים בדבר',⁶ ולא הצריכה תורה עדים אלא לעונש ממון או מיתת בית דין ולעריית דגמרינן (גיטין ז) דבר מממון'.
 תוספות – שני סוגי הנאמנות נלמדים מנידה: א. הנאמנות של לא אתחזק ולא בידו נלמדת מנאמנותה לומר שלא ראתה דם. ב. הנאמנות של אתחזק ובידו נלמדת מנאמנותה לומר ששבלה.
3. האם יש קשר בין שני סוגי הנאמנות, לא אתחזק ואתחזק ובידו?

תוספות – נראה שאין קשר, אלו שני דינים נפרדים עם מקורות נפרדים. לכן הם מקשים על רש"י שהזכיר את שניהם ביחד.

מהרי"ק ורש"י לפי בית הלוי – מהותית מדובר על אותה נאמנות. כשלא אתחזק איסורא, די ביסוד הבסיסי של נאמנות ע"א. כשאתחזק איסורא אין בו די, ויש צורך בכוח הנוסף של בידו כדי להתגבר על המכשול ולאפשר לנאמנות הבסיסית לחול.

כך מסביר המהרי"ק את היכולת ללמוד מנאמנותה של הנידה, שלדעתו מוגדרת תמיד כעדות על דבר שבידו – לומדים מהנאמנות של אתחזק ובידו את הנאמנות של לא אתחזק ולא בידו, משום שהכוח של בידו רק גבר על מחסום האתחזק, ואפשר לנאמנות הבסיסית לחול.

5. ולכן אפשר ללמוד מהמקרה של איתחזק ובידו את המקרה של לא איתחזק ולא בידו.
 6. וההבדל בין עדות בממון לאיסורים אינו רק כמותי – שכאן יש צורך בשני עדים וכאן באחד, אלא מהותי – בממון מדובר על עדות משפטית, ובאיסורים באמון פשוט שמשמעותו שהספק כלל לא מתעורר.